

27. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
28. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.
29. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>.
30. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.

Вечерова Євгенія,

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
докторант Національного університету «Одеська юридична академія»*

НОРМАТИВНІСТЬ ЯК КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ФЕНОМЕН: ДО ПОСТАНОВКИ ПИТАННЯ

Анотація. В дослідженні сформульовано особисту наукову позицію щодо бачення нормативності кримінального права, в основу якого покладено широкий аксіологічний підхід до права. Стверджується, що нормативність кримінального права не слід ототожнювати з його нормативним характером (сукупністю кримінально-правових норм). Норма кримінального права – основа його нормативності, структурними компонентами якої також є функції та принципи кримінального права. Нормативність кримінального права в найбільшій мірі виражає його функціональне призначення як регулятора суспільних відносин та є засобом об'єктивації власної ціннісної сутності кримінального права

Ключові слова: сенс, сенсове поле права, праворозуміння, нормативність кримінального права, норма кримінального права, функції кримінального права, принципи кримінального права.

Аннотация. В исследовании сформулирована личная авторская позиция относительно видения нормативности уголовного права, в основу которой положен широкий аксиологический подход к праву. Утверждается, что нормативность уголовного права не следует отождествлять с его нормативным характером (совокупностью уголовно-правовых норм). Норма уголовного права – основа его нормативности, структурными компонентами которой также являются функции и принципы уголовного права. Нормативность уголовного права в наибольшей мере выражает его функциональное предназначение как регулятора общественных отношений и является средством объективации собственной ценностной сущности уголовного права.

Ключевые слова: смысл, смысловое поле права, правопонимание, нормативность уголовного права, норма уголовного права, функции уголовного права, принципы уголовного права.

Summary. Article formulates personal scientific vision of the criminal law normativity based upon the wide axiological approach to law. It is alleged that normative criminal law should not be confused with its normative character (set of criminal norms). Criminal legal norm is the basis of its normativity. Structural components of normativity also have functions and principles of criminal law. Normativity of criminal law to the greatest extent reflects its functionality as a regulator of social relations and is a mean of objectification of axiological nature of criminal law.

Key words: meaning, semantic field of law, understanding of law, normativity of criminal law, functions of criminal law, principles of criminal law.

Вступ

Сучасний розвиток права, який протікає у складних соціальних умовах, дає змогу погодитися з думкою про те, що на сьогоднішній день існують проблеми у сфері традиційної юридичної ідеології та пов'язаної із нею юридичної реальності (юридичного бачення і розуміння подій, що відбуваються), які не в повній мірі забезпечують потреби практики [1, с. 15–17].

Одним із суттєвих випадків даної проблематики є усталені підходи щодо тлумачення нормативності кримінального права, які базуються на юридичному позитивізмі та не завжди враховують ті трансформаційні процеси, що тривають у сучасному українському суспільстві. Тому, зважаючи на іманентність нормативності кримінального права, нагальним є питання дослідження особливостей прояву даного феномена в умовах транзитивного стану українського суспільства.

Аналіз останніх досліджень показує, що заявлена тема була предметом жвавого дискурсу переважно на рівні теорії держави та права (наприклад, С. І. Вележев, Я. В. Гайворонська, Л. І. Заморська, Е. Г. Ліпатов, І. А. Полонка) або філософії права (наприклад, Р. О. Кабальський). В кримінально-правовій площині нормативність права спеціально не вивчалася. Як виняток, можна назвати монографічне дослідження В. Д. Філімонова, присвячене одному із аспектів нормативності кримінального права – нормам кримінального права.

Виходячи з вищенаведеного, метою дослідження є спроба сформулювати особистий науковий погляд бачення нормативності як кримінально-правового феномена, в основу якого покладено широкий аксіологічний підхід до права.

§ 1. Багатомірність кримінального права: проблеми з'ясування сенсу, сенсового поля та праворозуміння як передумови щодо вивчення нормативності кримінального права

Сьогодні майже одноставно обґрунтовується думка про те, що змістовне наповнення нормативності права напряму залежить від концепцій або типів праворозуміння, тобто правових ідей, сконцентрованих навколо провідного положення, яке забезпечує формування уявлень про сутність та призначення права і становить самостійний напрям його пізнання.

До прикладу, А. Ф. Крижановський стверджує, що «...питання інституціоналізації правової нормативності, а ширше – питання нормативності як властивості права – є складно вирішуваними у відриві від проблематики праворозуміння» [2, с. 345].

Л. І. Заморська резюмує, що «...поняття правової нормативності, її місце як властивості права серед інших його властивостей безпосередньо залежить від розуміння права... Зміна «питомої ваги» правової нормативності безпосередньо пов'язана з еволюцією уявлень про право у сучасному правознавстві» [3, с. 268].

І. А. Полонка вважає, що інтерпретація властивостей права (а, як відомо, нормативність – це одна із базових властивостей права) залежить від «...того типу праворозуміння, який переважає у правовій системі конкретної держави» [4, с. 47].

Р. О. Кабальським встановлено, що «...категорія правової нормативності є багато в чому похідною та залежною від права, розуміння природи нормативності права, її джерел також безпосередньо залежить від типу праворозуміння» [5, с. 10].

Загалом погоджуючись із усіма вищенаведеними позиціями, разом із тим, необхідно сказати, що вони потребують певних уточнень, зокрема на галузевому рівні. На наше глибоке переконання, своєрідним методологічним каркасом, який допомагає по-новому поглянути на сутнісні параметри нормативності саме кримінального права є попереднє з'ясування обсягу значення (сучасної інтерпретації) не лише поняття «праворозуміння», а й, в першу чергу, деяких інших категорій, зокрема «сенси» та «сенсове поле» права [6, с. 164].

Аргументами «рго» в підтримку висловлених міркувань є наступне.

«...Проблема сенсу права набагато ширша теорії праворозуміння ...Крім сутності, мають місце й інші ядерні та периферійні змістовні елементи права (цінності, почуття, воля, емоції, практика, символи тощо), що організуються завдяки діяльності людини в багаторівневу структуру під назвою «сенси» [7, с. 63]... А праворозуміння, це, як вважається, – лише один із засобів формування сенсу права, теоретичного його обґрунтування [8, с. 8].

З етимологічних позицій «сенси» тлумачиться як внутрішній зміст, значення; основа будь-чого, ціль [9]. Фахівці виокремлюють дві базові характеристики категорії «сенси» безвідносно до сфери застосування: 1) контекстуальність сенсу (конкретний сенси має значення лише через більш широкий контекст); 2) інтенціональність сенсу (сенси завжди має цільову спрямованість, призначення, напрямку руху) [10, с. 27].

Спираючись на ці два параметра, можна погодитися з думкою, що дефінувати сенси будь-чого потрібно як його місце і роль (призначення) в більш загальній структурі [10, с. 105].

Загальновідомо, що основним призначенням права (по суті, його сенсом, функціональним призначенням) є впорядкування суспільних відносин у різних сферах життєдіяльності.

Сенсове поле права – одна із концепцій розуміння (конкретизації) його сенсу, що представляє собою багатомірну структуру та складається із ядра та периферії [11, с. 23–27]. Кожен з даних елементів, у свою чергу, об'єднує певні шари сенсового поля та відтінки сенсу [12, с. 7]. Сенсове ядро – це внутрішня (центральна) частина будь-якого об'єкта, його квінтесенція.

Сенсове ядро права представляє собою інтегративну єдність трьох компонентів: 1) цінностей (функцій), 2) ідей (принципів) та 3) норм, що у найбільш концентрованому вигляді, власне, і відтворюють внутрішній зміст (візерунок)

права. [11, с. 23–27]. Конкретизація (апробація) цих базових елементів здійснюється в сенсовій периферії права, яка представлена юридичною практикою та іншими формами соціальної комунікації і характеризується рухливістю, відкритістю та незамкненістю [11, с. 23–27].

В контексті проблематики праворозуміння найбільш проблемним традиційно залишається сегмент, в межах якого досліджується нормативний блок ядра сенсового поля права (кримінального права).

Так, тривалий час вітчизняна кримінально-правова доктрина стояла на позиціях юридичного позитивізму у сфері праворозуміння. Більшість спеціалістів розглядали кримінальне право як систему кримінально-правових норм.

До прикладу, А. А. Піонтковський вважав, що кримінальне право – це «...галузь радянського права, котра визначає, які діяння визнаються Радянською державою злочинами і які покарання можуть бути застосовані за їх вчинення» [13, с. 7].

На думку М. Д. Шаргородського, кримінальне право представляє собою систему встановлених і санкціонованих соціалістичною державою норм, які визначають найбільш небезпечні для трудящих і соціалістичного правопорядку діяння (злочини) та умови призначення і застосування заходів покарання за їх вчинення» [14, с. 8].

З точки зору М. І. Ковальова, кримінальне право є сукупністю норм (правил поведінки), встановлених вищими органами державної влади СРСР, в інтересах усього радянського народу та таких, що визначають найбільш суспільно небезпечні діяння (злочини), умови і порядок застосування покарань до осіб, що їх вчинили [15, с. 18].

П. І. Грішаєв та Б. В. Здравомислов визначали кримінальне право як «...сукупність встановлених кримінальним законодавством СРСР та союзних республік юридичних норм, що виражають волю трудящих, мають своїм завданням охорону радянського суспільного та державного устрою, соціалістичної власності, особистості і прав громадян, усього соціалістичного правопорядку, що визначають злочинність і караність суспільно небезпечних діянь, підстави, правила та умови притягнення до кримінальної відповідальності, призначення покарання та звільнення від нього, а також регулюючих участь радянської спільноти у боротьбі із злочинними правопорушеннями, в перевихованні та виправленні злочинців» [16, с. 7].

Як це не парадоксально, але підходи до визначення кримінального права за останні десятиліття практично не змінилися [17, с. 33].

Так, П. Л. Фріс під кримінальним правом розуміє «...сукупність кримінально-правових норм, що визначають загальні принципи, умови та підставу кримінальної відповідальності; коло діянь, які внаслідок високого рівня суспільної безпеки визнаються злочинами види і розміри покарання та інші види кримінально-правового впливу, що застосовуються до осіб, які визнані винними у їх скоєнні, а також підстави та умови звільнення від відповідальності та від покарання» [18, с. 4].

Колектив харківських вчених-криміналістів Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого (Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.) також дефінують кримінальне право виключно через систему (сукупність) правових норм, які встановлюють правила поведінки людей у суспільстві [19, с. 10].

А. В. Наумов, хоча й пов'язує кримінальне право із правом на свободу, однак обмежує її кримінально-правовими нормами-дозволами [20, с. 20]. Загалом же вчений вважає, що кримінальне право – це «...галузь права, що об'єднує правові норми, котрі встановлюють, які діяння є злочинними та які покарання або інші заходи кримінально-правового впливу застосовуються до осіб, що їх вчинили, визначають підстави кримінальної відповідальності та звільнення від кримінальної відповідальності і покарання» [20, с. 17].

А. Е. Жалінський впевнений, що кримінальне право – це «...сукупність, сума приписів, закріплених в законі або іншому тексті, який визнається джерелом права, та таких, що визначають, які діяння визнаються злочинними, які заходи кримінально-правового характеру і при наявності яких передумов можуть призначатися при вчиненні окремою особою забороненого кримінальним правом діяння» [21, с. 13].

Н. О. Лопашенко характеризує кримінальне право як «...сукупність норм про злочин та кримінально-правові наслідки його вчинення – кримінальну відповідальність та інші заходи кримінально-правового впливу, за допомогою яких здійснюється регулювання кримінально-правових відносин, пов'язаних із охороною важливих для особистості, суспільства і держави суспільних відносин від злочинних посягань, із попередженням останніх, і з регламентацією відносин, порушених вчиненням злочином, із урахуванням особистості винного та обставин справи» [22, с. 43–44].

О. І. Бойцов з приводу визначення кримінального права резюмує, що воно охоплює собою всю сукупність кримінально-правових норм, які виражаються в законах та інших, що визнаються державою джерелами, які утворюють цілісність внаслідок якісної однорідності суспільних відносин, котрі ними регулюються, та єдиного методу регулювання [23, с. 12].

Ю. В. Голік, аналізуючи структуру кримінального права, стверджує, що воно містить: 1) поняття та види злочинів; 2) поняття та види покарань, які накладаються за вчинення злочинів; 3) загальні засади і правила призначення покарання; 4) суб'єкт злочину – особа, яка вчинила злочин та може бути піддана кримінальному покаранню; 5) порядок та види звільнення від кримінальної відповідальності та (або) покарання; 6) підстави та порядок застосування заходів кримінально-правового впливу, не пов'язаних із покаранням» [24, с. 10].

В підручнику з кримінального права України за редакцією А. С. Беніцького, В. С. Гуславського, О. О. Дудорова, Б. Г. Розовського під останнім пропонується розуміти «...сукупність систематизованих однорідних правових норм, покликаних забезпечити охорону людини, суспільства й держави від найнебезпечніших деструктивних посягань – злочинів» [25, с. 7].

Перелік визначень кримінального права, сформульованих у подібному ключі, можна продовжувати й далі.

Як бачимо, основний масив існуючих дефініцій кримінального права обмежений параметрами кримінального законодавства.

Однак, якщо виходити із того, що право і закон хоча б чимось різняться, то логічно випливає висновок, що такі визначення кримінального права не в повній мірі розкривають його зміст [26, с. 50].

Право значно ширше за колом охоплюваних явищ за багатше за змістом, ніж закон, як формальне джерело права. Це було помічено ще багато століть тому назад.

Зокрема, один із найбільш універсальних мислителів в історії Аристотель (384–322 рр. до н.е.), виступаючи проти зведення усього права до права волеустановленого (умовного права), під останнім розумів усе те, що в наступному слововжитку стало позначатися як позитивне (писане та неписане) право [27, с. 346].

І. Кант розрізняв у праві три категорії: природне право, що має своїм джерелом самоочевидні апріорні принципи; позитивне право, джерелом якого є воля законодавця; справедливість – домагання, не передбачене законом і тому не забезпечуване примусом. Природне право він розглядав як моральний ідеал, що існує над позитивним правом (законом) [28, с. 431–432].

Концепції диференціації права і закону притримувався й Гегель. Законодавство, на його думку, може спотворити зміст права. Те, що є законом, може бути відмінним від того, що є правом [29, с. 250].

«...З розвитком та ускладненням системи суспільних відносин зростає, відповідно, і ступінь багатовимірності та неоднорідності феномена права як одного з головних соціорегулятивних чинників. Водночас така перманентно поглиблювальна його внутрішня диференціація викликає дедалі істотніші труднощі в узгоджуваності з певною узагальненою «смісловою ідеєю права» різноманітних моделей (типів) праворозуміння [30, с. 1].

Так, вихідним постулатом соціологічної моделі праворозуміння є теза про те, що право формується в процесі життєдіяльності суспільства. Ефективність норм, що видаються державою, визначається їх соціальним попитом. Для соціологічної теорії права характерні: функціональний підхід до права; виокремлення правовідносин у якості основних найбільш суттєвих елементів права; «нетотожність» права закону (нормативно-правовому акту) [31, с. 236].

Центральною ідеєю юснатуралістичної моделі праворозуміння є конституційні положення про пріоритет принципів міжнародного права та прав людини. При цьому перші ототожнюються з природним правом в об'єктивному сенсі, а другі – із природним правом в суб'єктивному сенсі. Зміст і легітимність позитивного, державно встановленого права визначається його відповідністю первинним наддержавним нормам (природному праву) [32, с. 236]. Звідси випливає два висновки: 1) державний примус виступає лише як додатковий та

вторинний забезпечувач дії права; 2) позитивне право (законодавство) є лише частиною природного, в систему якого входять, окрім норм, правосвідомість та правовідносини [33, с. 53].

Квінтесенцією інтегративної моделі праворозуміння є синтез класичних моністичних теорій. Вона виходить з того, що право представляє собою втілені в юридичних нормах і фактичних правових діях правові цінності, котрі визначають їх ефективність. Сучасне інтегративне праворозуміння передбачає поєднання нормативізму з природно-правовою та соціологічною юридичною доктриною [34, с. 32]. Право, на думку прихильників інтегративного праворозуміння, не можна ототожнювати із його окремою складовою: із галуззю, із законом, із розумінням добра та зла, справедливості та несправедливості. Право – це інструментальна система, що має в достатній мірі нейтральний характер, в залежності від того, в яких історичних умовах відбувається застосування права, якими цільовими установками керується суб'єкт, результати правового впливу будуть різними [31, с. 237].

Базовим модусом постмодерністської моделі праворозуміння є уявлення про право як про багатомірне, багаторівневе явище, пізнати яке можливо лише на основі звернення до сучасних філософських концепцій (феноменології, герменевтики, екзистенціалізму), які дозволяють зрозуміти не лише онтологічні характеристики права, а й його глибинну сутність, гносеологічне, деонтологічне та аксіологічне значення для окремого індивіда та соціальної реальності в цілому доктриною [35, с. 229–237].

Не вдаючись до абсолютизації переваг та недоліків кожної із вищеперерахованих моделей праворозуміння, лише зазначимо, що ми в жодному разі не протиставляємо право і закон, а радше констатуємо їх дуальну природу. У свою чергу, як вірно підкреслює С. І. Максимов, «...визнання дуальної природи права не є визнанням дуалізму права, тобто існування двох самостійних реальностей (природного і позитивного права), а представляє собою визнання двох вимірів єдиного феномена права» [36, с. 245].

Зважаючи на вищевикладене, цілком справедливим виглядає судження С. А. Воробйової на рахунок того, що «...протиставлення концепції природного права й нормативного праворозуміння несе в собі небезпечні тенденції. Якщо держава пов'язана правом, то закони, що нею приймаються, не повинні суперечити праву... Право загалом – це нормативно виражена свобода» [37, с. 9].

В подібній тональності висловлюється й Ю. О. Гаврилова, коли резюмує, що «...різке «розведення» права і закону не має практичної перспективи, і справа полягає не в запереченні державної влади як джерела правотворчості (цей факт навряд чи хто буде заперечувати), а саме в мірі узгодженості правових норм, що видаються, із системою цінностей, яка об'єктивно функціонує в суспільстві. Чим більш адекватно норма права буде відображати ціннісні підстави людського життя, тим більш гуманістичним і прогресивним буде виглядати чинне законодавство» [7, с. 40].

Варто звернути увагу й на те, що ідея розрізнення права і закону знайшла підтримку не лише у науковому середовищі, й у правозастосовній діяльності вищих судових національних та наднаціональних інстанцій.

Зокрема, із абз. 1 пп. 4.1 п. 4 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 КК України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 2 листопада 2004 р. №15-рп/2004 вбачається, що «...право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства...Таке розуміння права не дає підстав для його ототожнення із законом, який іноді може бути й несправедливим» [38].

Крім того, своєрідним трендом в діяльності Європейського суду з прав людини, як однієї з основних міжнародних правозахисних інституцій загальноєвропейської системи захисту прав людини, є чітка позиція з розрізнення аспектів права у якості загальнолюдської цінності та оцінка певних ситуацій з точки зору національного законодавства (мова йде про якість національних законів) [39, с. 203–212].

Це наочно видно на прикладі аналізу окремих категорій справ, розглянутих Європейським судом з прав людини.

Так, у справі «Хуттен-Чапска проти Польщі» Суд зазначив, що констатоване порушення є результатом структурної проблеми, пов'язаної з дисфункцією внутрішнього законодавства, для усунення якого держава-відповідач повинна передбачити у своєму внутрішньому правовому порядку законодавчі та/або інші заходи, які мають на меті створення механізму, що забезпечує справедливу рівновагу між інтересами власників, надавши їм можливість отримувати дохід від своєї власності, та загальним колективним інтересом, відповідно до норм про захист прав власності, що закріплені в Конвенції [40, с. 41–45].

У Рішенні в справі «Церква Бессарабської митрополії та інші проти Молдови» від 13 грудня 2001 р. Суд наголосив, що поняття «встановлене законом» та «відповідно до закону» у ст.ст. 8-11 Конвенції вимагають не тільки того, щоб оскаржувані заходи мали певну підставу у внутрішньому праві, але і якість такого права, яке має бути належним чином доступним та передбачуваним за своєю дією та сформульованим з належною чіткістю, що дає можливість особам, у разі потреби, з належною правовою допомогою регулювати свою поведінку [41, с. 396]. Іншими словами, обмеження певного права, навіть у разі, коли воно відбувається відповідно до національного законодавства, може бути визнано неправовим, якщо визначені у законі підстави обмеження викладено таким чином, що це позбавляє особу можливості прогнозувати свою поведінку та передбачати її наслідки [41, с. 396].

Зі змісту справи «Круслен проти Франції (Рішення Європейського суду з прав людини від 24 квітня 1990 р.) вбачається, що словосполучення «згідно із

законом» ...передбачає певну якість такого закону, вимагаючи, щоб він був доступний для особи і вона могла передбачити наслідки його застосування до неї та щоб закон не суперечив принципів верховенства права [42].

Щодо рішень Європейського суду з прав людини стосовно України, то необхідно визнати, що Суд неодноразово звертав увагу на невідповідність чинного національного законодавства духові права як загальнолюдській цінності.

Наприклад, у Рішенні в справі «Слоєв проти України» від 6 листопада 2008 р. Суд визначив важливість «критерія передбачуваності» національного законодавства. Суд також нагадує, що «...практика, яка виникла у зв'язку із законодавчою прогалиною і яка зумовлює тримання особи під вартою протягом необмеженого і непередбачуваного строку за обставин, коли таке тримання не передбачається ні конкретним положенням законодавства, ні будь-яким судовим рішенням, сама по собі суперечить принципу юридичної визначеності» [43].

У Рішенні від 18 грудня 2008 р. в справі «Новік проти України» Європейський суд звернув увагу на вимогу «якості закону». Це означає, що коли національний закон передбачає можливість позбавлення свободи, то такий закон має бути достатньо доступним, чітко сформульованим і передбачуваним у своєму застосуванні для того, щоб виключити будь-який ризик свавілля [44].

Як ми вже зазначали, в науці кримінального права ідея широкого розуміння права, на жаль, поки що належного визнання так і не отримала.

Можна навести лише декілька поодиноких авторських позицій, що є трансцендентними по відношенню до нормативістської моделі праворозуміння.

Зокрема, відстоюючи постулати соціально-натуралістичної доктрини кримінального правознавства, О. Костенко пише про те, що вона є протилежною «соціально-позитивістській» юриспруденції, котра культивує правову сваволю і правові ілюзії, сприяючи таким чином поширенню у суспільстві діянь, що руйнують соціальний (в тому числі правовий) порядок – основу людського благополуччя [45, с. 31–39]. Під кутом зору соціального натуралізму, на його думку, право має розумітися як «...засіб узгодження суспільного життя людей із законами соціальної природи. У цьому – призначення права. А суть його полягає у визначених законами соціальної природи «природних свободах» і «природних обов'язках» людей, закріплених у формі писаного чи неписаного законодавства, звичаїв, релігійних норм, табу та інших соціальних правил, виконання яких забезпечується суспільними засобами».

В. В. Кулигін пропонує максимально широкий (етнокультурний) погляд на кримінальне право. На його переконання, позитивне право (закон) явно не охоплює собою усього багатоманіття так званого «живого» кримінального права, в основі якого лежить правова ментальність [46, с. 288].

Дещо схожу позицію займає А. І. Бойко, який «багатошаровість» кримінального права вбачає у його джерелах. На думку науковця, крім кримінального законодавства, до останніх відносяться також доктрина, правозастосовна практика, міжнародне та звичаєве право [47, с. 441].

В. В. Мальцев переконаний, що кримінальне право як соціальне явище, на відміну від кримінального законодавства (лише одного із елементів предмета кримінального права), не може бути визначене без зв'язку із факторами, які його обумовлюють, без вказівки на його соціальне призначення та на реальні форми його суспільного існування [26, с. 49–56]. Продовжуючи свої розмірковування, автор додає, що при визначенні кримінального права, поряд із посиланням на нормативний блок, слід обов'язково робити вказівку на його функції (завдання) та принципи [26, с. 49–56].

М. Кауфман, погоджуючись із тим, що кримінальне право – це соціальне явище, яке значно ширше кримінального законодавства, до реальних форм його існування, крім кримінального закону, відносить правосвідомість, правотворчість та правозастосування [17, с. 34].

Ю. Є. Пудовочкін пише про те, що сучасне розуміння кримінального права повинно передбачати єдність трьох його компонентів: аксіологічного, інституційного та функціонального – та включати в себе кримінально-правові ідеї (принципи), кримінально-правові норми та кримінально-правові відносини [47, с. 151]. У відповідності із цим, на його думку, в самому загальному вигляді кримінальне право може бути визначене як «...заснована на ідеях законності, рівності, вини, справедливості та гуманізму система правових норм, що визначають злочинність та караність суспільно небезпечних діянь, а також кримінально-правових відносин, які виникають на їх основі» [47, с. 151].

М. С. Жук, в контексті аналізу утилітарності системного підходу для дослідження інститутів кримінального права, доходить обґрунтованих висновків про те, що логіка такого дослідження має йти не за лінією «від кодексу – до права», а, навпаки, «від права – до кодексу» з тим, щоб оцінити ступінь адекватності вмісту та структури кримінального закону вмісту і структурі кримінального права [48, с. 133]. Слідуючи логіці автора, «...у будь-який момент існує якби дві системи інститутів кримінального права: система, що закріплена в законі, та система, представлена у правосвідомості, віддзеркалена, перш за все, в наукових публікаціях з проблем кримінального права» (мова йде про нормативно закріплене і ідеальне кримінальне право) [48, с. 133].

А. Б. Баумштейн у своєму докторському дисертаційному дослідженні резюмує, що «...кримінальне право з точки зору його фундаменту не є утворенням, котре «висить у повітрі». У своїй основі воно має щось, що є набагато постійнішим за кримінальний закон і що накопичувалося та розвивалося довгі роки» [48, с. 297]. Цим «щось», на справедливе переконання вченого, виступають концептуальні засади кримінального права, під якими слід розуміти такі, що стали результатами доктринальної розробки в межах шкіл кримінального права основні ідеї, які визначають зміст та наповнення кримінального права і обумовлені певною системою соціально-філософських поглядів на природу кримінального права, його завдання та використовуваний ним інструментарій для їх вирішення [48, с. 297]. Концептуальні засади кримінального права становлять

собою системоутворюючі положення для законодавства, правозастосовної практики та теорії кримінального права. Без них останнє розсиплеться в набір хаотичних та суперечливих правових приписів [48, с. 42].

С. О. Маркунцов для вивчення кримінального права з позицій соціологічного, історичного, статистичного, психологічного методів дослідження оперує такою наскрізною категорією як «кримінально-правова заборона», яка, на його думку, представляє собою щось значно більше, ніж просто конструкція правової матерії [50, с. 286].

З одного боку, наведені визначення об'єднує те, що всі вони позиціонують нетотожність понять «кримінальне право» і «кримінальний закон». А з іншого – ці визначення свідчать про наявність розбіжностей в поглядах на структуру змістовного поля кримінального права.

В даному випадку нам імпонує вже згадувана раніше позиція теоретиків права, які вважають, що базові змістовні характеристики права найбільш повно виражаються через багатомірну єдність трьох його компонентів: функцій (цінностей), принципів (ідей) та норм (догми права) [51, с. 1177].

Інакше кажучи, нормативний блок (норми кримінального права) – це структурний компонент ядра сенсового поля кримінального права, за рахунок якого забезпечується об'єктивація його функцій і принципів у чинному кримінальному законодавстві.

Визнання нетотожності категорій «кримінальне право» та «кримінальний закон» актуалізує постановку питання про їх відмінні риси.

Одним із перших українських вчених-криміналістів, який чітко поставив питання про необхідність розрізнення цих двох понять був М. Й. Коржанський [52, с. 15]. Він вказував, що:

- ототожнення права і закону – характерна ознака тоталітарної держави, у якій визнавалося, що особа має лише ті права і в тому обсязі, які дарує їй держава;
- уже римські юристи розрізняли «jus» – право та «lex» – закон;
- право існує окремо, незалежно від закону, і є первинним суспільним феноменом щодо закону, який є похідним від права;
- закон не створює права, причому не тільки несправедливий закон, а й будь-який. Право – це природне явище. У законі право набуває лише державно-офіційну форму;
- право існувало вже тоді, коли закону ще не існувало;
- сутність права є не воля панівного класу, а суспільні уявлення про справедливість та прагнення до неї [52, с. 15–19].

До найважливіших рис, які характеризують співвідношення кримінального права як галузі права і кримінального закону, В. О. Навроцький справедливо відносить наступне:

- 1) право – інструмент суспільства, а закон – держави. Кримінальне право виражає уявлення суспільства про злочинність, караність та суміжні поняття, а закон – вимоги держави в цій сфері;

- 2) галузь права – це система положень, які виробляються у суспільстві впродовж усього його розвитку. Закон – виражає волю та інтереси законодавця на конкретному етапі існування держави;
- 3) право більш стабільне і не прив'язане до сьогочасних потреб. Закон динамічний – він постійно змінюється, відображаючи інтереси політично панівних законодавців чи лобістських груп щодо протидії певним посяганням. Водночас право (його принципи, основні аксіоми та постулати, які загалом є незмінними впродовж десятиліть і віків) є засобом стабілізації законодавства, убезпечує закон від необґрунтованих, волюнтаристських, зумовлених цьогохвилинними потребами змін;
- 4) закріплення в законі принципів, дефініцій є засобом втілення у ньому положень права, доказом того, що законодавець не свавільний при створенні законодавчих приписів, а обмежений правом;
- 5) джерелами кримінального права є багато актів, як писаних, так і неписаних. Джерелами кримінального закону – лише відповідний юридичний акт (на сьогодні в Україні – лише КК);
- 6) право складається з норм, а закон – зі статей, об'єднаних у більшій структурній одиниці – розділі, частині. На загальну і особливу частини поділений закон, а не право. Неточно говорити про норми загальної чи особливої частини;
- 7) наявність суперечностей між правом і законом (коли з'являються «неправові закони») мають зніматися у процесі законотворчості, а не застосування закону;
- 8) під час застосування кримінально-правових норм положення права (його принципи, положення, які закріплені в інших джерелах) можуть втілюватися лише в межах та в спосіб, який передбачений законом;
- 9) чим вищий рівень правозастосування, тим більшу роль у ньому відіграють положення права, а не закону;
- 10) у праві важливий «дух», який виводиться з системи положень, а в законі – «буква» – формулювання, яке дав законодавець;
- 11) не існує людей чи груп людей, які нав'язували б як обов'язкові положення права. Закон – це воля людей, зокрема окремих осіб;
- 12) принцип верховенства права адресований насамперед законодавцю [53, с. 22–23].

При правозастосуванні головне – принцип законності. Кримінальний закон може містити положення, які суперечать вимогам права (бути неправовим). Злочинність і караність діяння можуть бути встановлені тільки в кримінальному законі. Право ж уточнює і конкретизує положення закону, в певних випадках перешкоджає їх застосуванню, але саме по собі не може «оголосити» діяння злочинним у юридичному розумінні [53, с. 22–23].

Все вищенаведене ще раз підтверджує, що кримінальне право не зводиться до кримінального закону, а має два рівні виміру: нормативний (кримінальний закон або «буква» кримінального права) та ненормативний («дух» кримінального права), який є більш глибинним та знаходить свій прояв у його функціях та принципах.

§ 2. Попередні спроби визначення нормативності кримінального права

«Внутрішній бік» регулятивного потенціалу кримінального права як важеля впливу на неправомірну поведінку найбільш повно розкриває така його базова властивість як нормативність. Вона становить собою один із «стрижнів» правового регулювання в суспільстві [4, с. 117].

Дані міркування можна підкріпити й наявними у літературі визначеннями досліджуваного феномена.

Зокрема, Л. І. Заморська дефінує нормативність як найвизначальнішу, специфічну властивість сучасного права, яка характеризує його як явище соціальної дійсності і без якого існування права є неможливим, оскільки саме наявність у структурі права правових приписів (норм) дає можливість визначити його як соціально необхідне (значуще явище, створене у суспільстві для врегулювання відносин між його членами шляхом надання їм суб'єктивних прав та покладення на них юридичних обов'язків, які саме і закріплені в змісті норм права» [3, с. 105].

Подібний хід думок і в І. А. Полонки, котра вважає, що нормативність права – це «...найважливіша властивість права, яка має загальний, загальнообов'язковий характер, найбільшою мірою виражає функціональне призначення права бути регулятором поведінки людей (суспільних відносин), дає змогу виразити типові для конкретного суспільства способи вирішення можливих спорів і конфліктів та гарантується державою через застосування, зокрема, примусу» [4, с. 7].

Р. І. Кабальський узагальнено стверджує, що нормативність права – це спосіб його функціонування [5, с. 15].

Варто підкреслити, що нормативність кримінального права не слід зводити до його нормативного характеру [6, с. 166].

Ілюстративними прикладами невинуватено звуженої інтерпретації нормативності кримінального права є наступні.

Так, А. Е. Жалінський нормативність кримінального права вважає його зовнішньою (юридичною) характеристикою [21, с. 12].

З ним солідарна Н. О. Лопашенко, яка нормативність розцінює виключно як ознаку кримінального закону (форми кримінального права) [22, с. 86].

Грунтовний аналіз спеціалізованої літератури з теорії держави і права та філософії дозволяє стверджувати про те, що норма права – основа його нормативності, однак сама нормативність права не може бути зведена до сукупності його норм [4, с. 128–131].

Як вірно зауважує І. А. Полонка, «...норма виступає основоположним елементом права, а нормативність є однією з основних його властивостей» [4, с. 7].

Норма є одиничним, але не єдиним виявом нормативності. Нормативність притаманна і правовим цінностям. Нормативними є також принципи права [2, с. 346].

Доречними на даний рахунок є міркування А. Ф. Крижановського, який називає принципи права нормативними необхідностями, а норми права – норма-

тивними вимогами. При цьому, на думку вченого, «...принципи права є базисними організаторами правового простору буття суб'єктів, у той час як правові норми наповнюють цей простір» [2, с. 346].

Нормативність права треба розуміти як дещо глибинне юридично і більш знауще соціально, безпосередньо пов'язане із власною цінністю права [4, с. 77–79].

Інакше кажучи, право – це ціннісно-нормативна система (елемент культури), що в нормативній формі фіксує «...духовні цінності й досягнення, які накопичуються людством і може бути їх нормативним і стабілізуючим «делегованим» механізмом» [3, с. 104].

Нормативність права в найбільшій мірі виражає його функціональне призначення бути регулятором поведінки людей, суспільних відносин [54 с. 29]. Вона є засобом об'єктивації ціннісної сутності права [5, с. 6].

Існують й інші не менш переконливі позиції вчених в підтримку максимально широкої інтерпретації нормативності права. Наприклад, Я. В. Гайворонська послідовно доводить, що нормативність позитивного права не зводиться до його нормативного характеру (відображення в системі норм). Нормативність – це об'єктивна закономірність розвитку соціальної (і правової в тому числі) матерії. Нормативний характер – лише зовнішній прояв нормативності права [55, с. 11].

Е. Г. Ліпатов дивиться на правову нормативність як на об'єктивну закономірність соціального розвитку (впорядкування соціальної реальності). На думку вченого, «...глибоке розуміння вимог нормативності як віддзеркалення об'єктивних закономірностей розвитку допоможе законодавцю уникнути «зайвих» і не потрібних законів та дати оптимально правильну оболонку нормативним актам, яких життєво потребує суспільство» [56, с. 3–4].

С. І. Вележев розцінює нормативність права як спосіб перетворення належного в суще [57, с. 6].

Навіть з етимологічної точки зору терміни «норма» і «нормативність» є близькими, однак не рівнозначними. Латинське слово «*norma*» дослівно перекладається як керівна засада, правило, взірець, встановлена міра, середня величина [58, с. 911], або як звичайний, узаконений, загальноприйнятий, обов'язковий порядок, стан і т. ін. [59, с. 626]. Норми є критерієм того, що сприймається суспільством як нормальне [60, с. 299]. Похідні терміни *normativus*, *normativus*, *normativus* від «*normatio*» (впорядкування) мають вже дещо інше значення. Так, *normativus* – це показник норм, згідно з якими проводиться певна робота або здійснюється, виконується що-небудь [59, с. 626]. *Normativus* – той, що визначає норму, правила і т. ін. чого-небудь [61, с. 679]. *Normativus* – впорядкування, цільове встановлення, припис належної поведінки [62, с. 128–131].

Представлена у дослідженні «методологічна матриця» суттєво розширює горизонт пізнання нормативності кримінального права, дозволяє поглянути на останню з аксіологічних позицій як на соціокультурний феномен, що носить об'єктивний характер та не зводиться до сукупності кримінально-правових норм.

Висновки

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, можна зробити наступні висновки.

1. Своєрідним методологічним каркасом, який дозволяє по-новому поглянути на сутнісні параметри нормативності кримінального права є попереднє з'ясування обсягу значення (сучасної інтерпретації) таких категорій як «сенс», «сенсове поле» права та «праворозуміння».

2. Кримінальне право не зводиться до кримінального закону, а має два рівні виміру: нормативний (кримінальний закон або «буква» кримінального права) та ненормативний («дух» кримінального права), який є більш глибинним та знаходить свій прояв у його функціях та принципах.

3. Нормативність кримінального права не слід ототожнювати з його нормативним характером (сукупністю кримінально-правових норм). Норма кримінального права – основа його нормативності, структурними компонентами якої також є функції та принципи кримінального права.

Нормативність кримінального права в найбільшій мірі виражає його функціональне призначення як регулятора суспільних відносин та є засобом об'єктивізації власної ціннісної сутності кримінального права.

Список використаних джерел:

1. Розин В. М. Генезис права: методологический и культурологический анализ / В. М. Розин. – М.: NOTA BENE. – Медиа Трейд Компания, 2003. – 336 с.
2. Крижановський А. Ф. Сучасний погляд на правову нормативність / А. Ф. Крижановський // Право України. – 2013. – №10. – С. 344–347.
3. Заморська Л. І. Правова нормативність та її інституціоналізація в Україні: монографія / Л. І. Заморська. – Одеса: Фенікс, 2013. – 304 с.
4. Полонка І. А. Нормативність права: загальнотеоретичний аналіз: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук: 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних та правових учень / Іванна Анатоліївна Полонка; Національний університет «Львівська політехніка». – Львів, 2013. – 221 с.
5. Кабальський Р. О. Нормативність права як предмет філософського аналізу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.12 «Філософія права» / Р. О. Кабальський. – Харків, 2008. – 18 с.
6. Вечерова Є. М. Нормативність кримінального права: сучасний погляд на традиційні положення щодо інтерпретації / Є. М. Вечерова // Порівняльно-аналітичне право. – 2016. – №3. – С. 164–167. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://rap.in.ua/3_2016/48.pdf, 6 д.а.
7. Гаврилова Ю. А. Смысловое поле права (философско-правовой аспект). / Гаврилова Ю. А. – Волгоград: Издательство ВолГУ, 2011. – 154 с.
8. Юшко А. В. Понимание права: теоретико-методологический аспект: автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве» / А. В. Юшко. – Ростов-на-Дону, 2007. – 20 с.
9. Значение термина «смысл» по Ефремовой // [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://tolsklovar.ru/s8228.html>.
10. Леонтьев Д. А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности. – 3-е изд., доп. – М.: Смысл, 2007. – 511 с.

11. Гаврилова Ю. А. Конкретизация смысла права / Ю. А. Гаврилова. // Вестник Волгоградского государственного университета. – Сер. 5. – Юриспруденция. – 2010. – № 1. – С. 23–27.
12. Гаврилова Ю. А. Толкование права по объему: автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве» / Ю. А. Гаврилова. – Волгоград, 2008. – 20 с.
13. Пионтковский А. А. Предмет, метод и содержание науки советского уголовного права // Курс советского уголовного права / Под ред. А. А. Пионтковского, П. С. Ромашкина, В. М. Чиквадзе. Т. 1. М.: Юридическая литература, 1970. – 516 с.
14. Шаргородский М. Д. Введение. Предмет, система и метод науки уголовного права // Курс советского уголовного права (Часть Общая). Т. I. – Л., 1968. – 648 с.
15. Ковалев М. I. Советское уголовное право. Курс лекций. Вып. 1. Введение в уголовное право. – Свердловск. 1971. – 146 с.
16. Гришаев П. И., Здравомыслов Б. В. Понятие, предмет, метод и система советского уголовного права. – М., 1961. – 31 с.
17. Кауфман М. Уголовное право и уголовный закон (вопросы теории) / М. Кауфман // Уголовное право. – 2001. – №4. – С. 33–36.
18. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. 2-ге видання, доповнене і перероблене. – К.: Атіка, 2009. – 512 с.
19. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і допов. – Х.: Право, 2010. – 456 с.
20. Наумов А. В. Российское уголовное право: курс лекций: в 3 т. Т. 1: Общая часть / А. В. Наумов. 5-е изд., перераб. и доп. – М.: Волтер Клувер, 2011. – 768 с.
21. Жалинский А. Э. Уголовное право в ожидании перемен: теоретико-инструментальный анализ. – 2-е изд., перераб. и доп. / А. Э. Жалинский. – М.: Проспект, 2009. – 400 с.
22. Лопашенко Н. А. Основы уголовно-правового воздействия: уголовное право, уголовный закон, уголовно-правовая политика / Н. А. Лопашенко. – СПб.: Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2004. – 339 с.
23. Уголовное право России: Общая часть: Учебник / Под ред. Н. М. Кропачева, Б. В. Волженкина, В. В. Орехова. – СПб.: Издательский Дом С.-Петербур. гос. ун-та, 2006. – 1064 с.
24. Уголовное право Российской Федерации. Общая часть: Учебник / Под ред. докт. юрид. наук О. Н. Ведерниковой и канд. юрид. наук, заслуженного юриста РФ С. И. Никулина. – СПб.: Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2005. – 465 с.
25. Кримінальне право. Загальна частина: Підручник / За ред. А. С. Беніцького, В. С. Гуславського, О. О. Дудорова, Б. Г. Розовського. – К.: Істина, 2011. – 1112 с.
26. Мальцев В. В. Понятие и место уголовного права в системе отраслей права / В. В. Мальцев // Государство и право. – 2000. – №5. – С. 49–56.
27. Аристотель. Этика. Политика. Риторика. Поэтика. Категории / Аристотель. – Минск: Литература, 1998. – 1392 с.
28. Нерсесянц В. С. История политических и правовых учений: Учебник для вузов. – М.: Норма, 2007. – 944 с.
29. Гегель. Философия права: пер. с нем. / Г. В. Ф. Гегель. – М.: Мысль, 1990. – 524 с.
30. Тімуш І. С. Концептуальні засади інтегрування сучасного правознавства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук: спец. 12.00.12 «Філософія права» / Р. О. Кабальський. – К., 2011. – 36 с.
31. Скоробогатов А. В. Концепт «право» в российском юридическом дискурсе / А. В. Скоробогатов // Актуальные проблемы экономики и права. – 2013. – №4. – С. 233–240.

32. Шафиров В. М. Естественно-позитивное право: введение в теорию. – Красноярск: УЦ КрасГУ, 2004. – 260 с.
33. Лукьянова В. М. Теория государства и права. Введение в естественно-правовой курс: учеб. Пособие. – М.: Норма: ИНФРА-М., 2013. – 208 с.
34. Честнов И. Л. Методология и методика юридического исследования: учеб. пособие. – СПб., 2004. – 128 с.
35. Честнов И. Л. Что есть право / И. Л. Честнов // Известия высших учебных заведений. Правоведение. – 2013. – №3. – С. 229–237.
36. Максимов С. И. Что есть право? / С.И. Максимов // Известия высших учебных заведений. Правоведение. – 2013. – №1. – С. 245–251.
37. Воробьева С. А. Качество закона и его роль в обеспечении прав человека (теоретико-правовой аспект: автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве» / С. А. Воробьева. – Челябинск, 2014. – 20 с.
38. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 КК України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 2 листопада 2004 р. №15-рп/2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v491_323-10.
39. Тимченко Г. Практика Європейського суду з прав людини в аспекті реалізації принципу верховенства права / Г. Тимченко // Право України. – 2014. – №5. – С.203-212.
40. Хуттен-Чапска против Польши: Постановление Европейского суда по правам человека от 22 февраля 2005 г. // Бюллетень Европейского суда по правам человека. – 2005. – №7. – С. 41-45.
41. Коруц У. З. Принцип правової визначеності як елемент права на справедливий судовий розгляд у контексті практики Європейського суду з прав людини / У. З. Коруц // Часопис Київського університету права. – 2012. – №3. – С. 395–399.
42. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Круслен проти Франції» від 26 квітня 1990 р. (заява №11801/85) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nsj.gov.ua/files/1384158454>.
43. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Слоєв проти України» від 6 листопада 2008 р. (заява №17283/02) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/974_433.
44. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Новік проти України» від 18 грудня 2008 р. (заява №48068/06) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/974_433.
45. Костенко О. Злочин і відповідальність за нього у світлі соціального натуралізму (щодо соціально-натуралістичної доктрини кримінального правознавства) / О. Костенко // Право України. – 2010. – С. 31–39.
46. Кулыгин В. В. Этнокультура уголовного права: Монография / В. В. Кулыгин; Российский Союз Юристов. – М.: Юрист, 2002. – 288 с.
47. Энциклопедия уголовного права. Т.1 Понятие уголовного права.–Издание профессора Малинина, СПб., 2005. – 699 с.
48. Жук М. С. Методология системного анализа институтов российского уголовного права / М. С. Жук // Общество и право. – 2012. – №1. – С. 132–139.
49. Баумштейн А. Б. Концептуальные начала уголовного права России: дис. на соиск. учен. степени докт. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / А. Б. Баумштейн. – М., 2015. – 365 с.
50. Маркунцов С. А. Теория уголовно-правового запрета / С. А. Маркунцов. – М.: Изд-во «Юриспруденция», 2015. – 559 с.

51. Гаврилова Ю. А. Методологические проблемы изучения смыслового поля права / Ю. А. Гаврилова // Lex Russica. – 2013. – №11. – С. 1176–1183.
52. Коржанський М. Й. Уголовне право України. Частина загальна: курс лекцій / М. Й. Коржанський. – К.: Наукова думка, Укр. вид. група, 1996. – 336 с.
53. Навроцький В. Кримінальне право і кримінальне законодавство: співвідношення понять / В. Навроцький // Право України. – 2011. – №9. – С. 20–24.
54. Заморська Л. Поняття «нормативність права»: теоретичний аспект / Л. Заморська // Право України. – 2007. – №6. – С. 26–29.
55. Гайворонская Я. В. Концепция нормативности права в отечественном правоведении: Советский и постсоветский периоды: автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве» / Я. В. Гайворонская. – СПб., 2001. – 20 с.
56. Липатов Э. Г. Нормативность правовых явлений: автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве» / Э. Г. Липатов. – Саратов, 1996. – 20 с.
57. Вележев С. И. Нормативность и казуальность права: теоретико-методологический и сравнительно-правовой анализ: дис. на соиск. учен. степени докт. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве» / С. И. Вележев. – СПб., 2005. – 339 с.
58. Советский энциклопедический словарь. – М.: «Советская Энциклопедия», 1980. – 1600 с.
59. Великий тлумачний словник сучасної української мови [Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.
60. Лоусон Т., Гэррод Д. Социология. А-Я: Словарь – справочник / Пер. с англ. К. С. Ткаченко. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2000. – 608 с.
61. Словник іншомовних слів: 23000 слів та термінологічних словосполучень / Уклад. Л. О. Пустовіт та ін. – К.: Довіра, 2000. – 1018 с.
62. Полонка І. Норма права як основа його нормативності / І. Полонка // Підприємництво, господарство і право. – 2012. – №8. – С. 128–131.

Коломиец Юлия,

*кандидат юридических наук, доцент, доцент кафедры уголовного права
Национального университета «Одесская юридическая академия»*

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПОЗНАНИЯ ПРАВА

Анотація. Робота присвячена дослідженню теоретико-методологічних основ пізнання права. Існуючі підходи до розуміння права пропонується поділити на ті, які належать до пізнання сутності права: формаційний, цивілізаційний, антропологічний, інтегративний, аксіологічний, культурно-історичний; і ті, які належать до пізнання форми права: семіотичний, герменевтичний, системно-структурний. В якості методологічного інструментарію розглядаються загальнонаукові, приватнонаукові та міждисциплінарні методи пізнання.

Ключові слова: підходи до пізнання права, методи пізнання права, методологічний інструментарій.

Аннотация. Работа посвящена исследованию теоретико-методологических основ познания права. Существующие подходы к познанию права предлагается разделить на те, которые относятся к постижению сущности права: формационный, цивилизационный, антропологический, интегративный, аксиологический, культурно-исторический; и